

İRAN SELÇUKLULARI İLE MUKAYESELİ OLARAK ANADOLU SELÇUKLULARINDA ATLI AV SAHNELERİ

GÖNÜL ÖNEY

Selçuklularda avlanmak eski bir gelenektir. Ataları olan Oğuz'larda beğler zümresine mensup kahramanlar vakitlerini savaş yapmak ve toy vermekle geçirirlerdi. Beğler yurtlarındaki avlakda, bazen tek başına avlanırlar, bazen de içlerinden birinin davetlisi olarak toplu bir halde ava çıkarlardı. Av merasimleri aynı zamanda dini bir hüviyet taşımaktaydı. Başlıca av hayvanları geyik, sığır, kaz, ördek keklik ve güvercindi. Avcı kuş olarak doğan, şahin, sungur kullanırlardı¹.

Avlanmanın aynı şekilde Selçuk'larda önemli bir saray meşgalesi olduğu yazılı kaynaklardan ve en bol şekilde el sanatlarındaki tasvirlerden anlaşılmaktadır². Selçuk sultanları boş zamanlarında askeri spor ve manevralar yapmak, cirit, polo, top, satranç oynamak ve avlanmakla vakit geçirirlerdi. Avdan dönüş av etlerinden hazırlanmış büyük ziyafetlerle sona erer, içki, raks, musiki bu ziyafetleri tamamlardı. Tuğrul beyin askerleri ile birlikte ava çıktığında büyük ziyafetler verdiğini biliyoruz³. Sultan Sencer devrinde yaşayan Ebu Tahir Hatunî'nin Melikşah için yazdığı "Şikarname" adlı eserinde avcılıktan ve sultanın avlanmasından bahsettiğini

¹ Sumer, F. Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı, Destanları. 1967, s. 400. Ayrıca bak. Ergin, M. Dede Korkut Kitabı. T. D. K. Ankara 1958-1963. s. 85, 122, 179, 216, 218.

² İbn Bibî, al-Avâmir ul-'alâniya. Tıpkıbasım, Ankara 1956. s. 353, 140, 162, 168, 171.

Aksarayî, Kerimeddin Mahmud, Müsâmeret ül-ahbâr, Osman Turan neşriyatı. Ankara 1944. s. 126.

³ Turan, O. Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar. Ankara 1958, S. 28. Türklere ait aynı zamanda dini fonksiyonu olan en eski av sahnelerinden birini Yenisey-Kırgıs bölgesinde, üzerinde Gök Türk alfabesi ile bir yazıt bulunan kaya üzerinde görürüz. Yazıtta "benkü kaya" (ebedî taş) tabiri bulunmaktadır. Bu tasvirlerde develere, dağ keçilerine, koyunlara, ren geyiklerine, tilkilere, kaplanlara, aylara rastlanmaktadır. Appelgren-Kivalo. Alt Altaische Kunstdenkmäler, Helsingfors 1931. Fig. 312. Ayrıca bak. Ögel, B. İslamiyetten önce Türk Kültür Tarihi. 1962 Ankara, s. 217.

öğreniyoruz⁴. Selçuklu sultanlarından Melikşah, I. Alaeddin Key-
Keykubad, I., II., ve III. Gıyaseddin Keyhusrev sürgün avlarına çok
düşküdü⁵. İmparatorluğun birçok beldelerinde Melikşah'a ait av
sahaları (Minarât al Kurun) vardı. Sultanın her avlanan hayvan
için bir dinar sadaka vermesi ve bir defasında bu sebeple 10.000
dinar sadaka dağıtması sürgün avlarının önemini gösterir⁶. Büyük
selçuklu emirlerinden olan Yarınkuş'un Bâzdâr lâkabıyla bilinmesi
av işlerine bakan daimi bir memuriyetin mevcudiyetini göstermek-
tedir⁷. Selçuklularda olduğu gibi Karahanlılarda, Moğollarda da
sürgün avları millî ve askeri bir spor ve eğlence olmuştur⁸. İran ede-
biyatı av konusu ile ilgili hikâyelerle doludur. Örneğin Firdevsi'nin
Şehnamesinde sık sık kahramanların avdaki hünelerinden bahsedilir⁹.

İRAN SELÇUKLU SANATINDA AV SAHNELERİ

İran Selçuklu sanatında av sahneleri el sanatlarında çok bol
örneklerle karşımıza çıkarlar. Bilhassa 12 - 13. asır Selçuklu seramik-
lerinde bu konuyu detaylı şekilde işleyebiliriz. Av sahnelerinde atlı
olarak canlandırılan avcı, muhtelif kompozisyonlarla görülmektedir.
Bu örneklerde avcı ve at muayyen bir şema ve üslûpla tasvir edilmek-
tedir. Değişen sadece kompozisyonudur. Avcının görülmediği, fakat
yine avla ilgili olması gereken orijinal bir tasvirler gurubu da av
hayvanı tasvirleridir. Av sahnelerini kompozisyonlarına göre gruplan-
dırarak tanıtalım.

⁴ Turan, O. Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti. Ankara 1965, s. 2
Ayrıca bak. Turan, O. Selçuklular Hakkında Resmî Vesikalar, s. 27 - 32.

Emevilerden başlayarak Ortaçağ arap dünyasında avcı kuşlarla ilgili yazma-
ları inceleyen aşağıdaki eserden bu tarz avlanmanın bütün İslâm dünyasında yaygın
olduğunu öğreniyoruz. Bak Moller D. Studien zur Mittelalterlichen Arabischen
Falknereiliteratur, Berlin 1965. Eserde avcı kuşların yakalanması s. 131, şahincinin
vasıfları s. 136, kuşların bakımı s. 145, yetiştirilmeleri s. 146, hakkında etraflı bilgi
verilmektedir.

⁵ Turan, O. Resmî Vesikalar.. s. 29.

⁶ Turan, O. Selçuklular Tarihi, s. 161 - 162. Ayrıca, Resmî Vesikalar s. 29.

⁷ Turan, O. Resmî Vesikalar. s. 29.

⁸ Cami üt tevarih, Iran Tab'ı I. s. 37, 38. Ayrıca bak Turan, O. Selçuklular
Tarihi s. 161.

⁹ Şehname IV. Lugal, N. Çevirisi. Şark ve İslam Klasikleri. İstanbul 1955.
s. 261, 262, 299, 314.

Tek başına avlanan avcı :

Bu tasvirlerde atlı olan avcı, tabiatı sembolize eden çok özetlenmiş arabesk zemin veya dallar arasında canlandırılmıştır¹⁰ (Resim 1 - 3). Atın süvariye oranla küçüklüğü bilhassa dikkati çeker¹¹. At ve avcının belden aşağısı tam profilden, avcının başı ve gövdesi 3/4 cepheden tasvir edilmiştir. Tek kol arkaya doğru uzanmıştır. Çok zaman eldivenli olan bu elde avcı proporsiyon bakımından büyük tutulmuş bir av kuşu tutar. Bu kuş şahin, doğan, tavşancıl, çakır, sungur veya kartal olabilir¹². Orta Asya Türk kıyafeti tarzında zengin desenli bir kaftan giymiş olan avcının kollarında tiraz bordürü, ayaklarında çizme vardır. Başta muhtelif biçimlerde bir başlık dikkati çeker. Yüz tipi dolgun yanaklı, keman kaşlı, çekik badem gözlü, ufak ağızlıdır. Uzun saçlar omuzlar üzerine dökülür¹³. Başı hâle çevirir. Yüzde genellikle sakal yoktur¹⁴. Avcının silâh taşımaması ve sadece avcı kuşla avlanması dikkati çeken bir özelliktir. Avcı, şahinle avlanmada kuşu avın üzerine salmadan taşıyıcının elinden kendi eline çağırır ve hücum için salınacağı zamanı dikkatle ayarlar. Kuş avı yakaldıktan sonra bir ikinci şahıs avı öldürür. Bazı avlarda avcı köpekler

¹⁰ Bak. Mikami, T. *Islamic Pottery Mainly from Japanese Collections*, Tokyo 1962, No. 121. Pope, A. U. A. *Survey of Persian Art*. Vol. V, Pl. 654, 655, 665, 722 A, 714 B.

¹¹ Türklerin av için bilhassa küçük atlar kullandıklarını Emel Esin'in at hakkındaki etraflı makalesinden öğreniyoruz. Esin, E. *The Horse in Turkic Art*. *Central Asiatic Journal*. X, 3 - 4. December 1965, s. 207.

¹² Avcı kuşların cinsi için bak. Möller, D. aynı eser s. 27, 65, 128, 129. Oğuzlar da avlanırken avcı kuşlar kullanırlardı. Bu avcı kuşlar aynı zamanda Oğuz boylarının ongunuydu. bak. Sumer, F. aynı eser s. 4, 205. Selçuklu saraylarında da "Bâzdâr" adı verilen, avcı kuşları yetiştiren ve onlara bakan kuşçuların bulunduğunu biliyoruz. Turan, O. *Resmî Vesikalar*. s. 27, 28. Av kuşlarına atfedilen önem sebebiyle Ermeni kralının sulhu temin maksadıyla I. Keykavus'a gönderdiği hediyeler arasında "bâz" ve şahin de bulunuyordu. İbni, Bibi, aynı eser s. 169.

¹³ Gök Türklerde, Karahanlarda, Selçuklularda uzun saç için bak. Turan, O. *Selçuklular Tarihi*. s. 48.

Kudirge kaya resimlerinde (M.S. 5-6) kaftanlı ve uzun saçlı tanrıça en erken Türk örneklerinden biri olarak dikkati çeker. Bak. Maenchen-Helfen, O. *Crenelated mane and scabbered slide*. *Central Asiatic Journal* Nr. 2. Abb. 30, s. 121. Batı Altaylardan Emelskaya Stanzia civarında Wjerni'nin kuzey batısında Göktürk çağından elinde şahine benzer bir kuş tutan kaftanlı ve bağdaş kurarak oturan balbal de çok enteresan bir örnektir. Appelgren - Kivalo. *Alt Altaische Kunstdenkmäler*, Helsingfors 1931. Abb. 334, s. 70.

¹⁴ Oğuzlar da sakallarını traş ederlerdi. Bak. Sumer, F. aynı eser s. 48.

de avı yakalamakta yardımcı olmaktadır¹⁵. Örneklerimizdeki tasvirler de bu avlanma şekline uymaktadır. (Resim 3).

Atların koşum takımları tam olarak tasvir edilmiştir. Bazı Keşan örneklerinde (Resim 2 - 3) atın üzerinde uğur getirici, tılsımlı, büyümlü semboller olduğunu kabul ettiğimiz, menşei Avrasya hayvan stiline kadar uzanan benekler görülür¹⁶. Atlar hareket ve detay bakımından avcı figürlerine kıyasla daha realist işlenmiştir. Bazı örneklerde, 1122 tarihli (Boston Müzesi) Keşan'a ait bir lüster yıldız çinide gördüğümüz gibi, atın karnı altında aynı şekilde işlenmiş tazı tipi av köpeği de görülür (Resim 3).

İslam sanatında şahinle avlanan tek avcının en erken örneğini yine seramik sahasında 9. asırdan Nişapur tabağında görürüz (Resim 4). Bu tasvirde Samanoğlu seramiklerinin aşırı stilize, sert ve geometrikleşmiş uslûbu hâkimdir¹⁷. Bugün Tehran Bastan müzesinde bulunan 9. asra ait Nişapur freskinde de çok harap olmakla beraber şahinle avlanan avcı görülür.

¹⁵ Möller, D. aynı eser s. 152 - 153.

¹⁶ Bak Pope A. U. aynı Pl. 654B, 714B. M.Ö. 5-3. asırdan Pazirik sfenksinin gövdesinde de benzer şekilde benekler görülür. Bak. Phillips, E. D. The Royal Hordes Nomad Peoples of the Steppes. Thames and Hudson 1965. Fig. 98. Eski Türklerde hükümdarlar benekli atlara binerlerdi. Benekli atların uğurlu olduğu kabul edilirdi. Bak. Esin, E. aynı eser. S. 177 - 191. Hotan'da Dandan Uylık'den ahşap üzerine boyama bir dini sahnede (M.S. VII. Asır) atın aynı şekilde benekli olduğunu görmekteyiz. (British Museum). Bak. Bussagli, M. La Peinture de l'Asie Centrale. Genève 1963. s. 59.

¹⁷ Mikami, T. aynı eser. No. 4 (Tokyo Özel Koleksiyon.) Gazne sarayı mermer kabartmalarında (11 - 12. asır) görülen atlı avcı Selçuk seramiklerindeki örneklere çok benzeyen başka bir erken tasvirdir. Bak, Bombaci, A. Introduction of the Excavations at Ghazhi. Rome 1959. (Reprinted from East and West, New Series Vol. 10. Nos. 1 - 2. Fig. 4.)

Abbasilerin 9. asırdan Cevsakül Hakani sarayı fresklerinde muhtelif av hayvanları arasında şahine benzer av kuşları dikkati çeker. Bak. Herzfeld, E. Die Malereien von Samarra. Die Ausgrabungen von Samarra 1927, Taf. XII, XIV. Aynı sarayda bulunan resimli sütunların üzerinde ise şahinci başı figürü ve yanında şahin dikkati çeker. Samarra ev duvarlarında da şahine benzer resimler görülür. Aynı eser Taf. LXIII, LVII. Gaznelilerin Leşgeri Bazar sarayına ait fresklerinde Türk tipi kıyafetli bazdarın yanında şahin tasvir edilmiştir. Otto-Dorn, K. Die Kunst des Islâm. Baden-Baden 1964. S. 97, 98. Fatimilerde şahinle avcı için en güzel örneklerden birini aynı stili aksettiren Capella Palatina kilisesinin tavan boyamalarında görürüz Bak Monnered de Villard, U. Le Pittura Musulmane al Saffito Della Capella Palatina. Palermo-Roma 1950, Pl. 247, 248

Grup halinde avcılar :

İran Selçuklu seramiklerinde grup halinde avlanan avcılar çok sık işlenmiştir. Tabakların, kâselerin kenarında, vazoların karın kısmında bir bordür meydana getirirler (Resim 5). İstanbul Çinili Köşk müzesinde bulunan (13. asır Rey) lüster vazoda olduğu gibi atlıların arasında çerçeveleyici çok stilize bir selvi ağacı veya bitki yer alır¹⁸. Gurup halinde avlanan avcılarda ender olarak ok, yay, kılıç veya mızrak gibi av aletleriyle de avlanan avcılar görülmektedir. 13. asır ortalarından (Musul ?) bugün Viyana Milli Kütüphanesi'nde bulunan bir minyatürde saraya ait sahnelerin tepesinde bu şekilde bir av sahnesi canlandırılmıştır¹⁹. Çok daha realist olarak işlenen bu av sahnesinde avcılarda ok, yay gibi silâhlar görülmektedir. Şahinle ve av köpeği ile avlanan avcılarının önünde kaçarken kapaklanan av hayvanları canlandırılmıştır (Resim 6). Bu minyatür 13. asırdan av sahnesinin işlendiği çok ender bir minyatür olarak da değer kazanır.

Avcı ve Eğlence Sahneleri :

12 - 13. asır İran selçuklularına ait av sahnelerinde bir çok örneklerde atla avlananların etrafında Orta Asya göçebe geleneğine

¹⁸ Pope, A. U. aynı eser. Pl. 665. Ayrıca bak Mikami, T. aynı eser No. 104. 12-13. asırdan bir lüster vazo (Okayama özel koleksiyon), No. 122 Minai tabak (Rey) 13. asır Tokyo özel koleksiyon. Grup halinde arka arkaya tasvir edilen atlıların hepsi avcı tasvirleri değildir. Bunlar çok zaman polo oyuncularıdır. Elle-
rindeki ucu kıvrık sopadan bunu anlamak mümkündür.

¹⁹ Otto-Dorn, K. Türkisch-Islamisches Bildgut in den Figurenreliefs von Achtamar. Anatolia VI. 1961 Ankara, Abb. 33. Ayrıca bak Ettinghausen, R. Arabische Malerei. Skira 1962. s. 91 Seramik de av hayvanı ve silâhlarla birlikte canlandırılan avcılar için bak. Kühnel, E. Islamische Kleinkunst. Braunschweig 1963, Fig. 72. (13. asırdan bir minai çini). Kitab al Agani'den 1218-19 a tarihlenen bir minyatürde (Kongelige Bibliothek, Copenhagen) canlandırılan şahinle avlanan avcı tanıdığımız en erken av sahnesi minyatürüdür. Bak. Melikian Chirvani, S. Trois Manuscrits de L'Iran Seldjoukide. Arts Asiatiques, Tome XVI, 1967, Paris, S. 3 - 51, Fig. 15. 1300 civarına tarihlenen ve bugün İstanbul Topkapı sarayı müzesinde bulunan (Hazine 2152, s. 60. b) bir minyatürde avla ilgili çok enteresan bir sahne görülür. Şahinciler, av köpekleri, saray adamları ve at ava çıkılmadan, hükümdarın önünde geçide hazırlanmaktayken tasvir edilmişlerdir. Bak İpşiroğlu, M. Malerei der Mongolen. München 1965, s. 95, Fig. 11. Fatih al-bümünde 14. asırdan bir Moğol devri minyatüründe canlandırılan şahinli, köpekli avcılar gurubu da geç örneklerden enteresan bir misaldir. İpşiroğlu, M. aynı. Taf. 51, s. 103.

uygun olarak bağdaş kurarak oturmuş çalgı çalan, elindeki kadehten içki içtiğini anladığımız veya sohbet eden figürler yer alır (Resim 7, 8). Bunlar yan yana sıralanarak bir bordür meydana getirirler. Aralarında yine çerçeveleyici ve tabiatı sembolize eden çok stilize bir bitki yer alır²⁰. Yüz tipleri, uzun saçları başın etrafında hâle ve zengin desenli kaftanları, kollarında tirazları ile avcılara eş şekilde canlandırılmışlardır.

Bazı seramik kâselerde dinlenme veya eğlence sahnesi kabın dışındaki bordürde devam eder. Kopenhag David koleksiyonundaki kâsede iç kısımda detaylı işlenmiş bir avcılar gurubu yer alır (Resim 9 a)²¹. Şahinci merkezdeki rozette daha büyük olarak görülür. Belindeki okluk dikkati çeken bir yeniliktir. Diğer avcılar şahin veya silâh taşımaz. Kabın dış yüzündeki bordürde yan yana sıralanmış bağdaş kurarak oturan figürler görülür (Resim 9b).

Av ve eğlencenin bir arada tasvir edilmesi Selçuklarda eski geleneklerin yaşadığına işaret eder. Oğuzlarda aynı zamanda dini yönü olan avdan sonra toy yani dini merasim, ziyafet vermek adetti. Bu ziyafetler, merasimler dinî mahiyetini kaybetmekle beraber daha sonra Türklerde asırlarca devam etti²². Örneğin Selçuk Türkiyesinde sultan ve devlet erkanı eğlenceye çok düşküdü, türlü eğlenceler arasında sık sık içkili, musikili ve rakslı meclisler tertibederlerdi. Saraylarda daima musikişinaslar bulunurdu. Bilhassa bayram, culûs, zafer merasimleri, düğün ve av şenlikleri, yabancı misafir ve elçilerin kabulünde çeşitli oyun ve eğlenceler tertibedilirdi. Bu toplantılara daima müzik erbabı, çalgıcılar, rakkaseler katılırdı²³.

²⁰ Koechlin, R. - Migeon, G. *İslamische Kunstwerke*. Berlin 1928. Pl. XXIII (Reyy 13. asır). Kellekian Kol. Paris. Ayrıca bak. Pope, A. U. *A Survey of Persian Art*. V. London-New York 1938. Pl. 656 B. 661 A, B, 676. Ayrıca bak. Meister Werke Muhammedanischer Kunst II. München 1910. Taf. 95, 97, 103.

²¹ Resmi göndermek lütfunda bulunan Mr. Andre Leth'e teşekkürü borç bilirim. Kâsenin çapı 21,5 cm. dir Kûfi yazıda "al-yumn" kelimesi tekrerrür eder.

²² Cami'üt-Tevarih. British Museum. Add. 7628, 425 a. Topkapı No. 282 (M. Hafız Ebru) 318 b. Turan, O. *Resmi Vesikalar*. s. 30 - 33. İbni Bibi. s. 140, 162, 168, 171.

²³ Turan, O. *Resmî Vesikalar* s. 38, 39.

İbni Bibi. S. 179, 233. Selçuklarda kullanılan musiki aletleri saz, çenk, rubâb, berbâd, ut v.s. idi. Bak İbni Bibi s. 88, 181, 194, 211, 267, 289, 298, 408, 410, 460, 573.

İslam sanatında çalgı, eğlence tasviri ile birlikte en erken av sahnesini (Hişam I. 724 - 743) Suriye'de Kasr-ül-Hayr-ül Garbi sarayı taban resimlerinde görmekteyiz²⁴. (Resim 10). Bu fresk niş altında tasvir edilen çalgıcılarla, avcının uçar gibi verilen atıyla kaçarken kapaklanan av hayvanı ve atının arkaya doğru uçan eşarbiyle kuvvetle Sasani etkisi göstermektedir²⁵. Selçuklu devri avcılarında da bazı örneklerde avcının arkaya uçan eşarbiyle Sasani etkisinin detaylarda devam ettiğini görürüz (Resim 7).

Gurup halinde avlanan şahinli avcılarla birlikte içki ve eğlence âleminin verildiği en güzel örneklerden biri de Mısır'dan Fatimilere ait (11 - 12. asır) iki fildişi plâkada görülür²⁶. (Resim 11). Birbirine ait olması gereken iki parçadan ilkinde üzüm sarmaşıklı bir zemin üzerinde zengin desenli kaftanları ile avcılar, arkaya uzattıkları ellerinde büyük birer av kuşu ile görülmektedirler. Av köpekleri ile avcılarının kucağında ve omuz üzerinde taşınan avlanmış av hayvanları konuyu zenginleştirmektedir. İkinci plâkada yine üzüm sarmaşığı zemin üzerinde zengin kaftanlı, saz ve flüt çalan yaşmaklı kadın figürleri görülür. Aralarında oturan, başı sarıklı ve içki içen erkek figürleri seçilir.

Avcı ve taht sahneleri :

12. — 13. asır İran Selçuk el sanatlarında daha ender olan bir av sahneleri gurubunda, avlanan atlılar taht sahnesi ile birlikte verilmişlerdir. Merkezde, Orta Asya göçebe sanatında görüldüğü tarzda taht üzerinde bağdaş kurarak oturan, maiyetiyle çevrili hükümdar yer alır²⁷ (Resim 12). Hükümdar da kaftan giymiştir. Yüz tipi avcılara eştir. Tahtın etrafında yer alan stilize bitki veya göl gibi tasvirler sahnenin tabiat ortasında geçtiğine işaret eder. Şu halde tasvir edilen hükümdarın da iştirak ettiği bir sürekdir. Bu örneklerde avda iki ayrı safha bir arada (hükümdar avlanırken ve avdan sonra dinlenip eğlenirken) tasvir edilmiş olabilir.

²⁴ Bak Otto-Dorn, K. Die Kunst des İslam. Kunst der Welt. Taf. 2. 138.

²⁵ Sasani özelliklerini mukayese için bak. Godard, A. Die Kunst des İran. Berlin 1964 Taf. 114, 117, 120.

²⁶ Resmi göndermek lütfunda bulunan Dr. Johanna Zick'e teşekkürü borç bilirim. Berlin Dahlem Müzesi Kat. Nr. 140. Inv. Nr. I. 6375. Ölçüler 36,1 × 30 cm.; 5,5 cm.

²⁷ Kühnel, E. aynı eser Taf. IX, Reyy'den 13. asır başı minai tabak. Berlin Dahlem müzesi. Inv. Nr. 6204. Kat 216, 9,5 cm; 20,3 cm.

Avcı ve Efsanevi yaratıklar:

12. — 13. asır İran selçuklu av sahnelerinde bir çok örneklerde avcıların etrafında bir sfenks bordürü (arada siren veya grifon motiflerine de rastlanır) dikkati çeker²⁸. (Resim 13) Yüz tipleri tamamen avcıların yüz şemasına uygun olan bu sfenksler gayet stilize gövdeleri, kıvrılarak helezoni yükselen kanatları ve gövdelerindeki benekler ile Pazirik sfenksini hatırlatırlar²⁹. Bu av sahnelerinde avcılardan başka çalgıcı figürleri gurubu da bulunabilir. Sfenkslerin ava uğur, büyü getiren koruyucu sembolik hayvanlar olarak tasvir edildiklerini kabul edebiliriz. Sfenks, siren, grifon gibi koruyucu, tılsımlı bekçi hayvanlar İran Selçuklu taht sahnelerinde de tahtı bekleyen bekçiler olarak çok sık görülürler³⁰.

Av ve Gezegen tasvirleri:

Oldukça az olan bir grup İran Selçuklu av sahnesinde avlanan atlılar ve çalgıcılar haricinde burç tasvirleri de görülür. (Resim 14). Rozetler halinde verilen burçlar yine bağdaş kurarak oturan ve ellerinde burç sembolü tutan kaftanlı figürlerle sembolize edilmişlerdir³¹. Yüz şeması avcı figürlerindeki gibi. Merkezde yer alan güneş, maske şeklindeki yüzle karşımıza çıkar. Orta çağda gezegenler, cauzehar hariç yedi adet olarak kabul edilmekteydi. Gezegenlerin sayısı da bunu göstermektedir. Burçlu av sahnelerini selçuklu devrinde yıldız falına verilen büyük önemle izah etmeğe çalışabiliriz³². Avın uğurlu gitmesi için uğur getiren yıldızın etkisinde yapılan avlar tasvir edilmiş olabilir³³. Bu görüşü aşağıdaki bilgi doğrulamaktadır. Türk aslından olan ve Bağdat'ta doğan meşhur av kuşçularından Kuştimur 1256 da bir Bâznâme yazmıştır. 1265 de astrolojinin mer-

²⁸ Mikami, T. No. 124, s. 19. (Tokyo Özel Koleksiyon). Ayrıca bak Hobson, R. L. A Guide to the Islamic Pottery of the near East. Great Britain 1932. Fig. 51 (Reyy 13. asır). Pope, A. U. aynı eser. Pl. 657 A (Reyy 13. asır), Pl. 638 (1191 Reyy).

²⁹ Bak Philips, E. D. aynı.

³⁰ Otto-Dorn, K. Die Kunst des İslam. Taf. s. 138.

³¹ Pope, A. U. aynı eser (13. asır Reyy, minai tabak). Pl. 656 A.

³² Turan, O. On iki hayvanlı Türk Takvimi. İstanbul 1941. s. 101.

³³ Eski Türklerde hükümdar atı gök sistemi ile ilgili ve zaman sembolü olan bir hayvan kabul edilir. Benekli (ala) atlar zamanın hâkimidir. Bak. Esin, E. aynı eser s. 172, 179.

kezi olan Meraga'ya gelen Kuştımur burada eserini düzeltmiş ve aynı zamanda şahincilikte astrolojinin önemi hakkında yazmıştır³⁴.

Av hayvanları :

İran Selçuklu el sanatlarında avcının görülmediği bir çok örneklerde birbirini kovalayarak kaçışan gazel, tavşan, keçi v.s. gibi çeşitli av hayvanları tasvir edilmiştir. Bunlar daha çok bir bordür halinde ve tabiatı sembolize eden stilize bir sarmaşık veya dallar arasında yer alır (Resim 15)³⁵. Bazı örneklerde aralarında tılsımlı, büyümlü masal hayvanları da görülebilir. Avcı ile birlikte av hayvanları tasvir edilmesinin ender oluşu dikkati çeken bir husustur.

ANADOLU SELÇUKLARINDA AV SAHNELERİ

İran'da el sanatlarında karşımıza çıkan av sahneleri Anadolu'da mezar taşlarına ve saray, kale gibi sivil mimari eserlerine intikal etmiştir. En bol örneklerle bilhassa mezar taşlarında rastlanması dikkati çeker. Anadolu av sahneleri İran Selçuklu av sahneleri ile kıyaslandığında çok daha sade bir kompozisyonla işlenmiştir. Anadolu selçuklu av sahnelerini de guruplandırarak inceleyelim.

Tek Başına Avlanan Avcı :

Tek avcılar bilhassa mezar taşlarında karşımıza çıkmaktadır. Taş üzerine alçak kabartma ile işlenen bu sahnelerde avcı ve atlı çok stilize edilmiştir.

İran selçuklu örneklerinde olduğu gibi küçük bir atın üzerinde büyük bir av kuşu tutarlar³⁶. Kaftan giymiş olan avcıların gövde alt kısmı tam profilden, üst kısım ve baş 4/3 cepheden işlenmiştir.

³⁴ Möller, D. aynı eser s. 92, 93. Yazma İstanbul'da Köprülü Kütüphanesi Katalog 978 dedir. İbn Kuştımur tarafından Irak'ta yazılmış ve 1267 de (H. 666) tarafından tashih edilmiştir.

³⁵ Pope, A. U. aynı eser Pl. 636 B, 637 A, 738. Ayrıca bak. Wilson R. P. Islamic Art. s. 32, Pl. 21. Arabeskler içinde av hayvanları ve siren, sfenks tasvirleri için bak. Grube, E. The World of Islam. New York-Toronto 1967. Pl. 20 (Kashan 1215) sır altı sürahi.

³⁶ Şahin terbiyesinde ilk önemli adım şahincinin kuşu gece ve gündüz, uzun saatler sol kolunda taşınmaya alıştırmasıdır. Şahincinin kuşu, başı kendi kulağı hizasına gelmek üzere taşınması gerekir. Kolun eğri tutulmaması bilhassa önemlidir. Kuşun yukarı tırmanmak mecburiyetinde kalmaması gerekir. Bak Müller, D. aynı eser s. 147.

Başta sarık veya başlık vardır. Mezar taşlarındaki örneklerde yüz detayları seçilmez. Koşar vaziyette tasvir edilen atlarda koşum takımları görülür. Genellikle avcının İran selçuklu örneklerinde olduğu gibi silâhı yoktur. Bir çok örneklerde stilize arabesk veya dallar tabiatı sembolize eder.

Mezar taşlarında yer alan avcı tasvirleriyle büyük ihtimalle ölen kimsenin iyi bir avcı olduğu belirtilmek istenmiştir³⁷. At aynı zamanda ölen kimsenin ruhunu öbür dünyaya taşıyan bir vasıta olarak da tasvir edilmiş olabilir. Bilindiği gibi eski Türklerde Orta Asya'da at aynı zamanda gök yüzü ile ilgili ve göğe yükselmeye vasıta olan bir hayvan olarak kabul edilirdi³⁸.

a) Kırşehir mezar taşı :

Kırşehir'de Alaeddin camisinin bahçe duvarı dışında yer alan taşta ölçüler : 0.35 × 0.70 × 0.17 m. dir. (Resim 16) 13. asırdan olan mezar taşında at üzerinde şahinle avlanan avcı canlandırılmıştır, kabartma oldukça aşınmış durumdadır. Tepesi hafif sivri olan taş kenarlarda taşıntılı bir profil meydana getirir. Arka yüzdeki küfi yazı okunamayacak kadar aşınmıştır.

b) Akşehir mezar taşı :

Nasrettin Hoca mezarlığından Taş Medrese müzesine getirilen 13. asırdan mermer mezar taşında ölçüler : 0.74 × 0.38 m. (Env. 464). Tepe kısmı kırık olan taşda alçak kabartma ile oldukça aşınmış durumda bir av sahnesi işlenmiştir (Resim 17). Kabartma dilimli yuvarlak bir rozet içinde yer alır. Rozetin köşelerinde yarım palmetler görülür. Avcının sol elinde tuttuğu avcı kuş haricinde atın altında ve önünde de birer kuş görülür. Bu taş işçilik ve stil

³⁷ Otto-Dorn, K. Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs aus Kleinasien. *Ars Orientalis* III. 1959, s. 63 - 76.

³⁸ Esin, E. *The Horse in Turkic Art*. s. 194. Ölen kimsenin ruhunun göğe yükselişi için bak. Öney, G. Niğde Hüdavent Hatun türbesi figürlü kabartmaları. *Belleten*, Cilt XXXI, 122. Ankara 1967. ayrıca bak. Öney, G. Artuklu Devrinden Bir Mezar Taşı Hakkında. *Vakıflar VIII*, 1967. İstanbul. Ayrıca bak. Öney, G. Anadolu Selçuklarında Hayat Ağacı. *Belleten XXXII*, 125, 1968.

Türklerin eski dini olan şamanizmde de atın yeri büyüktür. Şamanın yardımcısı olan en büyük ruh bir beyaz atla sembolize edilir. Çok zaman şamana yer altı ve gök yüzü seyahatinde üstünde at başı bulunan bir at sembolü refakat eder. Findeisen, H. *Das Schamanentum*. Stuttgart 1967, S. 57, 72.

bakımından Akşehir'de görülen diğer figürlü mezar taşlarından ayrılır, bunlardan daha erken bir örnek olması gerekir³⁹.

c) Konya mezar taşı :

Konya İnce Minareli Medrese müzesinde Env. No. 1272 de kayıtlı bir mermer mezar taşı üzerinde alçak kabartma ile sola dönük ve geriye tuttuğu eldivenli elinde bir şahin tutan avcı figürü görülmektedir (Resim 18a, b). Ölçüler $0.27 \times 0.25 \times 0.07$ m. Taşın alt tarafı ve sağ yanı kırıktır. Avcının ve atın sadece üst kısmı görülür⁴⁰. Avcının başında sarık, belinde kıvrık kılıç dikkati çeker. Avcının önünde bir kuş uçar. Çerçeveleyici ve tabiatı sembolize eden sarmaşık oldukça realistleşmiş yapraklara sahiptir. Bunlara dayanarak taşın 14. asrın başlarından olduğunu söyleyebiliriz. Taşın arka yüzündeki neshî kitabede :

1. Vefat-i merhûm es-sa'îd es şehid.

وفات مرحوم السعيد الشهيد

yazılıdır.

d) Amasya mezar taşı :

Ankara Etnoğrafya müzesinde Env. No. 15 de kayıtlı Amasya civarında Gömenekten getirilmiş bir lâhdin ayak taşında bir avcı tasviri görülmektedir (Resim 19) Ayak taşının ölçüleri $0.54 \times 0.30 \times 0.08$ m. dir. Atlı profilden ve sola dönük olarak, konturların kazılması ile verilmiştir. Çok stilize olan suvaride atın ve suvarinin baş kısımları oldukça tahribolmuştur. Suvari kaftan ve çizme giymiştir. Koşum takımları detaylı belirtilmiştir. Kuyruk düğümlüdür. Avcı kuş ve tabiatı sembolize eden her hangi bir tasvir yoktur. Atlının arkasındaki oyuk nişte büyük sülüs kitabede

1. Tuvuffiya'l-marhum

2. Bâli (?) çelebi b. Yakup ağa

3. Fi şahr zi'l-ka'da sana samâna ve sab'ina va samâna-mi'a yazılıdır⁴¹.

³⁹ Eyice, S. Kırşehir'de 1310 tarihli bir mezar taşı, Anadolu'da tasvirli Türk mezar taşları hakkında bir araştırma. R. R. Arat için. Ank. 1966. s. 208-223. Resim 1-6.

⁴⁰ Öney, G. Anadolu Selçuklularında Kuş Figürü. (basılmamış doktora tezi). Ankara 1961. Eyice, S. aynı eser. Resim 21, 22. s. 218, 219.

⁴¹ Eyice, S. aynı eser. s. 216, Resim 15, 16.

توفى المرحوم
بالي (؟) جلسي بن يعقوب اغا
في شهر ذي القعدة
سنة ثمانه وسبعين وثمانماية

Taşın 1474 (H. 878) senesinde usta Ameli Bali tarafından yapıldığı anlaşılır. Taş Selçuklu gelenekleri etkisinde yapılmış daha geç bir örnektir.

e. Nusaybin Taşı :

Nusaybin'den Ankara Etnoğrafya müzesine getirilmiş bir taş kabartmada elinde mızrağı ile bir avcı veya savaşçı görmekteyiz (Resim 20). 13. asırdan olan taşda ölçüler : 0.16 × 0.44 m. Suvari küçük tutulmuş olan at üzerinde kaftanı, çizmeleri ve belinde kılıcı ile canlandırılmıştır⁴². Kırık olan taşda konunun sağ tarafta devam etmesi mümkündür.

f. Konya Alaeddin Sarayı avcıları :

Tek başına avlanan avcı tasvirlerinden en güzel örnekleri Konya Alaeddin sarayı çinilerinde görmekteyiz⁴³. (Resim 21, 22). Bu çiniler 1156 - 1193 II. Kılıçarslan devrindedir⁴⁴. Minai tekniği ile işlenmiş olan çinilerde yıldız veya sekizgenler içinde avlanan avcılar görülür. İstanbul Türk ve İslam Eserleri müzesinde bulunan iki parça halindeki çinide (Resim 21) beyaz atın üzerinde avlanan avcı eldivenli sol elinde büyük bir şahin tutar Kaftanı, başlığı, tiraz şeridiyle İran seramiklerindeki atlıların çini üzerindeki bir kopyasıdır⁴⁵. Diğer örnekte (Resim 22) şahin belki kırık olan ön kısımdadır (Konya Karatay Müzesi).

⁴² Sarre, F. Ankara Arkeoloji Müzesinde 13. asra ait bir Selçuk kabartması. T. T. ve Arkeoloji Dergisi. Sayı II. İstanbul 1936, s. 129. Resim I.

⁴³ Sarre, F. Der Kiosk von Konia. Berlin 1936. Taf. 5.

⁴⁴ Yetkin, Ş. Türk Çini Sanatından bazı önemli örnekler ve teknikleri. Sanat Tarihi Yıllığı 1. İstanbul, 1964 - 65, s. 62.

⁴⁵ Konya Alaeddin Sarayı'nın aksine her türlü av hayvanı tasviri için en bol örnekleri veren Kubadabad sarayı çinilerinde şimdiye kadar avlanan avcı tasvirinin bulunmayıcı şaşırtıcı bir husustur Bak Otto-Dorn, K. Önder, M. Bericht Über Die Grabung in Kobadabad 1965. Archeologischer Anzeiger. Heft 2, Berlin 1966. Ayrıca bak. Otto-Dorn, K. Zweiter Bericht Über Die Grabung in Kubadabad. Archeologischer Anzeiger. Berlin 1969.

Grup Halinde Avlanan Avcılar :

Grup halinde avlanan avcı tasvirleri Anadolu'da İran'dan daha azdır. İran örneklerinin aksine bu tasvirlerde avcılarla birlikte av hayvanları da işlenmiştir. Bu tasvirleri şöylece sıralayabiliriz.

a) Afyon mezar taşı :

Afyon Boyalı köyden Afyon müzesine getirilen bir grup figürlü mezar taşında bu şekilde av sahnelerine rastlanmaktadır⁴⁶. (13. asır) (Resim 23a, b) Env. No. 27. Ölçüler 1.55 × 0.66 × 0.29 m. Alçak kabartma ile işlenen bu av sahnesinde bir avcılar gurubu görülmektedir. Kabartmalar hafif taşıntılı zikzaklı bir çerçeve içine alınmıştır. Çok kaba ve stilize işlenmişlerdir. Önde atın gemliğinden tutmuş kaftanlı bir figür yer alır. At üzerindeki avcı sol elinde büyük bir şahin tutar, diğer eliyle uzun mızrağını av hayvanına saplayıp havaya kaldırmıştır. Atın önünde av hayvanı olması gereken başka bir hayvan dikey olarak yer alır. İkinci atının elinde avda gürültü yaparak kuşların havalanmasına yarayan davul, tokmak veya benzer aletler bulunur.⁴⁷ En arkadaki suvarisiz at bu atlı tarafından çekilir. Taşın diğer yan yüzündeki figürler çok haraptır. İki atlı seçilir. Atlıların önünde yaya bir şahinci vardır. Bir eli ile atın gemini, di-riyle ise şahin tutar. Taşın bir yüzünde ava çıkış diğerinde ise avlanma canlandırılmış olmalı.

b) Afyon mezar taşı :

İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesinde (Afyon'da Kümbet'ten getirilmiş) 13. asra ait mezar taşında benzer şekilde şahinle avlanan avcılar görülür⁴⁸. (Resim 24). Env. 2501. Taşın baş kısmı kırıktır. Ölçüler 0.70 × 1.95 × 0.39 m. Taşın arka kısmı Akkoyunlu mezar taşlarına benzer şekilde bir koyun arkası gibi işlenmiştir. Sağa yönelmiş harap yassı kabartmalarda iki atlı seçilir. Arkaya uzattıkları sol kollarında büyük birer şahin tutarlar. Taşın diğer yüzünde çok harap durumda sağa yönelmiş üç at görülür. Bu av sahneleri ile de

⁴⁶ Otto-Dorn, K. Türkische Grabsteine. S. 64. Abb. 20 - 22.

⁴⁷ Davul ve gürültü yapıcı aletler şahinle avlanmada kullanılan araçlardır. Bak. Möller, D. aynı eser s. 144, 150.

⁴⁸ Erdmann, K. Die beiden türkischen Grabsteine im Türk İslam Eserleri Müzesi in İstanbul. Beitrage zur K. Geschichte Asiens. Ist. 1963. s. 121 - 130, Abb. 2, 5.

Konya, Akşehir, Kırşehir mezar taşlarında olduğu gibi ölen kimsenin iyi bir avcı olduğu belirtilmek istenmiştir.

c) Konya Alaeddin Sarayı alçısı :

İstanbul Türk ve İslam Eserleri müzesinde (1220 - 1237) Konya Alaeddin sarayından getirilmiş Env. No. 2907 de kayıtlı alçı kabartmada (Resim 25) diğer Selçuklu örneklerinden farklı bir av sahnesi görülür⁴⁹. Ölçüler 0.29 × 0.58 × 0.4 m. Burada karşılıklı iki atlıdan soldaki bir ejderi, sağdaki bir arslanı kılıçlamaktadır. Zemin arabesklidir. Atlar hareketleri ve koşum takımları ile oldukça realist işlenmiştir. Sağdaki atlı, arkadan ata saldıran arslanı geriye dönerek iki eliyle tuttuğu kılıçla ağzından vurmaktadır. Kılıcın ucu arslanın başının tepesinden çıkıp uzanır. Soldaki atlı uzun kılıcını önden saldıran ejderin açık ağzından saplamıştır Ejderde uzun yılana benzer gövde, başta sivri kulaklar dikkati çeker. Bu avlanma sahnesinde şahin olmaması ve avcılarda silâh görülmesi değişik bir özelliktir.

Av ve Taht Sahnesi :

Diyarbakır Kalesi Kabartması :

Anadolu'da sadece Diyarbakır iç kalede yer alan Melikşah (1089 - 90) devrinden kabartmalarda av sahnesinin orijinal bir şekilde taht sahnesi ile birleştiğine şahit oluruz⁵⁰. (Resim 26a b). Bu burçta çiçekli kufî ile yazılmış bir kitabenin tepesinde, üstten ve yanlardan profilli bir konsol ile sınırlanmış çerçeve içinde, dolgun ve yüksek kabartma halinde, stilize iki at birbirine doğru koşar vaziyette verilmiştir. Atlarda koşum takımları dikkati çeker, fakat üzerlerinde suvari yoktur. Atların arasında, çukur nişte, çok harap, bugün seçilmesi mümkün olmayan bir kabartma belli olmaktadır.

⁴⁹ Sarre tarafından IV. Kılınçarşlan devrine tarihlenen Konya sarayı alçılarını 1965 yılı Kubadabad kazısında çıkan benzer alçılar sebebiyle 1220 - 1236 Alaeddin devrine tarihlemekteyiz. Bak. Sarre, F. Der Kiosk von Koia. s. 52, Taf. II. Tarihleme için bak. Öney, G. Anadolu Selçuklarında Balık Figürü. Sanat Tarihi Yıllığı II. İstanbul 1968.

⁵⁰ Bu kabartmalar Gabriel'e göre XL. kulede (Yedikardeş burcunun güneyindeki ilk burç) yer almaktadır. Bak. Gabriel, A. Voyages Archéologiques dans la Turquie Orientale, Vol. I, Paris 1940, s. 166, 167. Fig. 135. Kitabe No. 58, Vol II, Pl. LXVII. Ayrıca Van Berchem - Strzygowski, J. Amida. Heidelberg 1910. S. 40, Fig. 20, 21.

Bunun Orta Asya Türk'leri tarzında bağdaş kurarak oturan bir insan figürü olduğunu tahmin ediyoruz. Gabriel'in (Resim 26 a) çizimine göre kolları açık durumdadır ve atları gemlerinden tutar.⁵¹ Nişin tepesinde yer alan harap kabartma büyük ihtimalle cepheden verilmiş bir kartal kabartmasıdır. Aynı burçta, kitabenin en üst sırasını çerçeveleyen, içe dönük iki simetrik arslan; en alt satırın üzerinde ortada yer alan karşılıklı iki tavşan (Resim 26b); en alt satırın iki yanını çerçeveleyen, bağdaş kurarak oturmuş ve havaya kaldırdıkları ellerinde birer şahin tutan iki simetrik figür görülmektedir (Resim 26 d). Burcun eğik olan iki yan yüzünde aynı konuyla ilgili olması gereken yere kapanmış bir tavşan figürünün üzerinde, tavşanı boy-nundan gagalayan büyük bir av kuşu dikkati çeker. (Resim 27) Figürlerin birbiriyle ilişkisi olduğu barizdir. İran Selçuklarında bir çok örneklerini gördüğümüz gibi burada da av ve taht sahnesinin değişik şekilde bir arada verildiğini söyleyebiliriz. Hükümdar tahtta atları gemliklerinden tutarak oturmakta, tepede kartal (arma, totem veya koruyucu unsur), altta yine kudret, kuvvet ve koruyucu sembol olan arslanlar taht konusunu tamamlamaktadır⁵².

Av ve Tılsımlı Tasvirler :

İran Selçuklularında olduğu gibi Anadolu'da da av sahnelerinin uğur getirici tılsımlı tasvirlerle birleştiği dikkati çeker. Bu guruptan örnekler azdır.

a) Kubadabad Sarayı alçısı :

Alaeddin Keykubad'ın Beyşehir gölü kenarındaki Kubadabad sarayında çok enteresan bir av sahnesi görmekteyiz⁵³ (Resim 28). (1236). 1966 yılı kazısında bulunan alçıda köpekli bir avcı görülmektedir. Sasani etkisinde verilen atın⁵⁴ üzerindeki avcı diğer selçuklu avcularına benzer. Avcının arkasında şahin yerine bir melek figürü

⁵¹ Aynı.

⁵² Tahtı bekleyen arslan çifti çok muhtelif devir ve bölgelerde yaygın bir motif olmuştur. İran Selçuklularında bunun bol örneklerini görürüz. Bak. Pope, A. U. aynı eser. Pl. 603.

⁵³ Bu avcı teferruatlı olarak K. Otto-Dorn tarafından tanıtılmaktadır. bak. Otto-Dorn, K. Archeologischer Anzeiger 1969. Bu figürü makalemde kullanmağa müsaade ettikleri için teşekkürü borç bilirim.

⁵⁴ Sarre, F. Die Kunst des alten Persien. Berlin 1922. Pl. 107, 118. Godard, A. Die Kunst des Iran. Berlin 1964. Fig. 117, 114.

yer alır⁵⁵. Melek Sasanilerde olduğu gibi hükümdara zafer çelengi uzatmaktadır⁵⁶. Bu melek avda uğur getiren bir sembol olarak kullanılmış olmalıdır. Zikzaklı sütunların tepesinde koruyucu sembol olarak, Selçuk hayvan stiline uygun arslan başları yer alır⁵⁷. Sağ kemer köşeliğinde büyük bir kanat motifi seçilir. Aynı nişe ait başka fragmanlar, bu kanatların maske şeklindeki yüzlerin üzerinde bulunan taca ait olduğunu göstermektedir⁵⁸. Bu taç maskenin üzerinde oturan bir melek şeklindedir ve Sasanî taçlarını hatırlatır⁵⁹. (Resim 29). Aynı duvardaki nişlerde ebedî hayat ve cennet sembolü olan tavuslar da görülür⁶⁰. Şu halde Kubadabad avcısı maske, melek, tavus gibi koruyucu, uğur ve ebedi hayat getirici tılsımlı tasvirlerle birlikte işlenmiştir.

b) Konya Alaeddin Sarayı alçıları :

Kubadabad alçılarına büyük benzerlikleri sebebiyle Alaeddin (1220 - 1237) devrine ait olduğunu kabul ettiğimiz Konya Alaeddin sarayı alçılarında avcı fragmanlarına rastlanmaktadır (Resim 30, 31). Arabesk zemin üzerinde yer alan ve çok harap durumda olan bu avcılarda detaylar hususunda fazla birşey söyleyemeyiz. Aynı saraya ait olan ve yine arabeskler üzerinde tasvir edilen çeşitli av hayvanları, tavuslar, koruyucu tılsımlı fonksiyonu olan siren, grifon tasvirleri⁶¹ bu av sahnelerinin de bir grup İran Selçuklu örneğinde olduğu gibi av ve tılsımlı tasvirler şeklinde verildiğini düşündürmektedir.

⁵⁵ İran Selçuklularına ait Keşan'dan bir minai tabak'ta aynı şekilde avcının arkasında ufak bir melek görülür. (12 - 13. asır.). Pope, A. U. aynı eser Pl. 673 B.

⁵⁶ Godard, A. aynı eser Fig. 98, 100, 105, 112, 113. Aynı melek tasvirleri Roma devri kabartmalarında da yaygındır. Burdur Susuzhan'da kullanılan spolien melekler buna örnektir. Bak. Erdmann, K. Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts. Teil I. Berlin 1961. s. 113. Abb. 202, No. 30.

⁵⁷ Öney, G. Anadolu Selçuk'larında Heykel ve Figürlü Kabartma ve 14 - 15 asırlarda devamı. Ankara. 1966 Basılmamış Doçentlik Tezi. Cilt I, II, III.

⁵⁸ Anadolu Selçuk sanatında maske, tılsım ve muska olarak bir çok örneklerle rastlarız. Bak. Öney, G. Niğde Hüdavent Hatun... s. 943 - 167. Fig. 1 - 4.

⁵⁹ Godard, A. aynı eser Fig. 112, 116 - 119.

⁶⁰ Bak. Öney, G. Anadolu Selçuklarında Hayat Ağacı...

⁶¹ Sarre, F. Der Kiosk von Konia... Taf. 10 - 14.

Av ve Burç Tasvirleri :

Bir Selçuk Aynası :

Bu guruptan çok enteresan tek bir örneği el sanatları sahasında görmekteyiz. Bu av sahnesi Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan 13. asırdan altın kakmalı bir çelik ayna üzerindedir. 62. (Resim 32). Env. No. 2/17892. Ölçüler sap dahil 45,5 cm., çap 21 cm. Aynanın ortasındaki madalyanda atlı bir avcı tasvir edilmiştir. Eldivenli sol elinde şahin tutmaktadır. Kaftanlı, çizmeli avcı uzun saçlıdır. Başında başlık ve hâle dikkatimizi çeker. Atın altında tasmasından eğere bağlanmış bir av köpeği vardır. Atın arkasında da serbest bir köpek yer alır. Avcının önünde bir kuş uçar. Atın ön ayakları hizasında çatal dili, kıvrık çenesi, düğümlü gövdesi ile Selçuk devri için tipik bir ejder görülür⁶³. Madalyonun etrafındaki bordürde yukarıdan aşağı doğru simetrik olarak çift ejder, geyik, yayını germiş ok atmaya hazırlanan kentaur, ayı ve grifonlar görülmektedir. Bu tasvirleri şu şekilde izah edebiliriz. Ejder çifti Cauzehir gezegenini, geyik ve ayı av hayvanlarını, kentaur yay burcunu canlandırmaktadır. En arkadaki grifonların avda koruyucu, uğur getirici (sfenks, siren gibi) efsânevi yaratıklardan olması gerekir. Kentaur yani yay burcu ile cauzehir (sekizinci gezegen) genellikle bir arada tasvir edilmektedir. Çünkü bu burcun cauzeharin etkisinde bulunduğu kabul olunur. Aynı şekilde (1164) Cizre köprüsü burç-gezegen kabartmalarında da ejder şeklindeki cauzeharla, ağzı içine okunu atmağa hazırlanan kentaur (yay burcu) bir arada tasvir edilmiştir⁶⁴ (Resim 33). Şu halde bu çok enteresan ayna ile İran Selçuklarında sık rastladığımız şekilde av sahnesi, gezegen-burç, tılsımlı yaratıklar bir arada verilmiş olmaktadır. Aynaların islâm sanatında aynı zamanda büyü, tılsım maksadıyla da yapıldığını bilmekteyiz⁶⁵. Bu aynanın cauzehir himayesinde, avda uğur getirmek için (büyü, tılsım) kullanılması da mümkündür.

⁶² Rice, D. S. Bir Selçuk Aynası. Milletler Arası Birinci Türk Sanatları Kongresi. Ankara 1959. Ank. 1962. s. 330 - 332, Resim, 5, 6.

⁶³ Selçuk ejderleri için bak. Öney, G. Anadolu Selçuklarında Balık Figürü. ayrıca bak. Öney, G. Anadolu Selçuklarında Ejder Figürü, Belleten. Ankara 1969. (Baskıda)

⁶⁴ Hartner, W. The Pseudoplanetary Nodes of the Moons Orbit in Hindu and Islamic Iconographies. Ars Islamica V, 2. 1938, S. 113.

⁶⁵ Rice, D. S. aynı eser s. 330.

Av hayvanı Tasvirleri :

İran Selçuklu örneklerinde olduğu gibi Anadolu'da sadece av hayvanlarının tasvir edildiği örnekler boldur. Bunun en güzel örneklerini Beyşehir Kubadabad sarayı çinilerinde tavşan, tilki, kurt, yaban eşiği ve keçisi, ayı, arslan, antilop, gazel, panter, her çeşit kara ve su kuşu, av köpekleri, avcı kuş tasvirleri ile görmekteyiz⁶⁶. (Resim 34, 35, 36). İran'da el sanatlarında yer alan bu tasvirler anadolu mimarisinde saray duvarlarına atlamış olmaktadır. Akşehir'de (Bugün Taş Medrese Müzesinde), Antalya'da⁶⁷ (Yivli Minare Müzesinde) bulunan Selçuklu saray çinileri, bu saraylarda da çok benzer konuların işlendiğine işaret etmektedir.

Konya Alaeddin sarayında sistematik bir kazı yapılsa, burada da av hayvanları konusunu ihtiva eden çinilerin bulunacağına inanıyoruz. Aynı saraya ait çini buluntular (İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesi ve Konya İnce Minareli Medrese Müzesi) av hayvanı tasvirlerinin alçıda çok yaygın olduğunu göstermektedir⁶⁸ (Resim 37).

Sonuçlar :

İran'da Selçuklu devrinde el sanatları sahasında bol olan av sahneleri, bilhassa seramik ve burada tanıtmadığımız madeni eşyanın süsleyici ana konularından biri olmuştur. Şimdiye kadar tanıtılmamış olan anadolu Selçuk av sahneleri ise bir örnek hariç mimariye inhisar etmektedir. Bu av sahneleri İran örneklerini daha özetli ve değişik bir düzenle devam ettirmektedir. Anadolu av tasvirlerine kaynak olan gelenek ve inançlar İranla aynıdır. Her iki bölgede de stil ve adetler bakımından Orta Asya etkisi ağır basmaktadır. Kısmen Sasani tesiri de kendisini hissettirmektedir. Anadolu Selçuklu av sahnelerinin en orijinal tarafı mezar taşlarında karşımıza çıkan ve menşeyini Orta Asya'ya uzanan inançlardan alan, mezar sembolüğü ile ilgili av sahneleridir. Dikkati çeken bir husus da İran'da yaygın olan av ve eğlence sahneleri kompozisyonunun Anadolu'da görülmesidir. Av hayvanı tasvirlerini en canlı ve geniş kadro ile sunan Kubadabad sarayı çinileri ise mimariye bir masal kitabı atmosferi ile av dünyasını getiren çok enteresan örneklerdir.

⁶⁶ Otto-Dorn, K. — Önder, M. op. cit.

⁶⁷ Yetkin, Ş. aynı eser Resim. 7 - 9. Antalya için bak. Aslanapa, O. Die Seldschukische Fliesen im Museum von Antalya. Cultura Turcica, Vol. II, 2. Ankara 1965. s. 153 - 166, Resim 1 - 11.

⁶⁸ Sarre, F. Der Kiosk von Konia. Taf. 10, 13, 14.

MOUNTED HUNTING SCENES
IN ANATOLIAN SELJUKS IN COMPARISON
WITH IRANIAN SELJUKS

GÖNÜL ÖNEY

Hunting was a traditional sport of the Seljuks, inherited from their ancestors, the Oguz Turks. During the Oguz period, the heroes from the 'Bey' class, that is the ruling class, spent much of their time in making war, hunting and feasting. The Beys sometimes hunted alone in the hunting grounds of their place of settlement and sometimes they hunted in a group upon invitation of one of them. The hunting ceremonies also had a religious aspect. The game was mainly deer, oxen, goose, ducks, partridge and pigeons¹. For hunting birds they trained hawks, falcon and lanner. The written sources and the descriptions on a great number of handcrafts indicate that hunting was a favourite form of recreation in the Seljuk Palace². The Seljuk Sultans spent their spare time in conducting military maneuvers, making field sports, throwing javelins, playing polo, ball and chess as well as hunting. The hunts ended with great feasts on the game caught with lots of drinking, dancing and music to complete the festivity. We know that Tugrul Bey gave great banquets when he went hunting with his soldiers³. Ebu Tahir Hatuni, who lived in the time of Sultan Sencer tells about hunting and the hunting acti-

¹ Sumer, F. *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilâtı, Destanları*. Ankara 1967, p. 400. Also see: Ergin, M. *Dede Korkut Kitabı* T. D. K. Ankara 1958 - 1963. pp. 85, 122, 179, 216, 218.

² Ibn Bibî, *al-Avâmir ul-'alâniya*. Ankara 1956. pp. 353, 140, 162, 168, 171. Aksarayî, Kerimeddin Mahmut, *Müsâmerat ül-ahbâr*, Osman Turan, Ankara 1944, p. 126.

³ Turan, O. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1958, p. 28. One of the earliest hunting scenes with religious background is found on a rock in the Yenisei-Kırgıs Region. There is an inscription in Gök-Turkish alphabet containing the expression "benkü kaya" (eternal rock). In these pictorial descriptions we see camels, wild goats, sheep, reindeers, foxes, tigers and bears. See Appelgren-Kivalo, *Alt Altaische Kunstdenkmaler*, Helsingfors 1931, Fig. 312; also see Ögel, B. *İslamiyetten önce Türk Kültür Tarihi*. 1962, Ankara, p. 217.